

فهرست مطالب

یادداشت مترجم	۴
مقدمه مترجم فرانسوی (۱)	۱
مقدمه مترجم فرانسوی (۲)	۷

کتاب اوّل

۱. یادآوری کتابهای پیشین و طرح کلی رساله	۴۷
۲. عناصر	۴۹
۳. جایگاه آتش و هوا	۵۱
۴. دو نوع بخار	۵۹
۵. شهابهای دیگر	۶۳
۶. ستارگان دنباله‌دار	۶۵
۷. منشأ حقیقی ستارگان دنباله‌دار	۷۰
۸. تشکیل راه شیری	۷۴
۹. تشکیل ابر و مه	۸۰
۱۰. شبنم و بَرِّم	۸۲
۱۱. باران و شبنم، برف و بَرِّم	۸۴
۱۲. پدیدآمدن تگرگ	۸۶
۱۳. عقاید نادرست درباره تشکیل بادهای	۹۰
۱۴. جابه‌جایی آبها و قاره‌ها	۹۷

کتاب دوّم

۱. منشأ دریا	۱۰۷
--------------------	-----

۱۱۱	۲. مکان و نقش دریا
۱۱۸	۳. شوری دریا
۱۲۹	۴. منشأ بادهای
۱۳۵	۵. بادهای شمال و بادهای جنوب
۱۴۱	۶. جهت بادهای
۱۴۸	۷. نظریات قدیم درباره زمین‌لرزه‌ها
۱۵۱	۸. تبیین ارسطو
۱۶۲	۹. تبیین برق و رعد

کتاب سوم

۱۶۹	۱. بادهای طوفانی
۱۷۴	۲. هاله و رنگین‌کمان
۱۷۸	۳. تأثیر بخار تر در انعکاس شعاعهای بصری
۱۸۲	۴. رنگهای رنگین‌کمان
۱۹۱	۵. نمایش ترسیمی رنگین‌کمان
۱۹۷	۶. عصاهای نورانی و شمس‌های کاذب

کتاب چهارم

۲۰۵	۱. یادآوری تأثیر گرم و سرد، و خشک و تر
۲۰۹	۲. پختگی و ناپختگی به طور کلی
۲۱۲	۳. پختگیهای بیش و کم کامل: رسیدگی و خامی
۲۱۸	۴. خشکی و تری
۲۲۰	۵. به هم پیوستگی
۲۲۳	۶. انجماد و غلظت، گدازش
۲۲۶	۷. غلظت و غلظتهای آن
۲۳۱	۸. خواص فاعلی و انفعالی اجسام
۲۳۴	۹. بررسی یکایک کیفیتهای اجسام
۲۴۳	۱۰. اجسام متشاکل
۲۴۸	۱۱. دمای اجسام
۲۵۰	۱۲. ترکیب، نقش و غایت متشاکلها و نامتشاکلها

یادداشتها

۲۵۷	کتاب اوّل
۲۷۷	کتاب دوّم
۳۰۱	کتاب سوّم
۳۱۱	کتاب چهارم
۳۲۷	واژه‌نامهٔ فرانسه، انگلیسی، یونانی و لاتینی به فارسی
۳۳۱	واژه‌نامهٔ فارسی به فرانسه، انگلیسی، یونانی و لاتینی
۳۳۵	کتابنامه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

یادداشت مترجم

رساله آثار علوی از گروه رساله‌های ارسطو در علم طبیعت است. نخستین آنها رساله فیزیک است که ارسطو در آن از اصول کلی تغییر، نامتناهی، مکان، خلأ و زمان سخن می‌گوید. پس از آن رساله در آسمان^۱ است که موضوع آن نشان دادن تمایز اساسی میان جهان فوق قمر و جهان تحت قمر است؛ جهان فوق قمر شامل افلاک متحد‌المركز است که با حرکت مستدیر متشابهی گرد خود می‌چرخد و از عنصر فسادناپذیری به نام «اثير» تشکیل شده است؛ جهان تحت قمر، که در مرکز عالم جای دارد، متحرک به حرکت مستقیم‌الخط، رو به بالا به سوی محیط عالم یا رو به پایین به سوی مرکز عالم، یعنی زمین، است و معروض تغییر، چرخه زندگی و مرگ و به طور کلی چیزی است که ارسطو آن را «کون و فساد» می‌نامد. در پی آن رساله در کون و فساد^۲ می‌آید که ادامه بررسی اجسام تحت قمر و خصوصیات اساسی آنها، یعنی کون و فساد، است، و موضوع آن عمدتاً بررسی عناصر چهارگانه، ماهیت آنها و تبدل آنها به یکدیگر است. و بالأخره می‌رسیم به رساله حاضر یعنی رساله آثار علوی که موضوع آن به طور کلی ارائه نظریه بدیع وجود دو بخار خشک و تر است که ارسطو به یاری آن پدیده‌هایی را که در جو و خشکی و دریا روی دهد، مانند شهاب ثاقب، ستارگان دنباله‌دار، راه شیری،

۱. نک: ارسطو، در آسمان، ترجمه اسماعیل سعادت، انتشارات هرمس، تهران، ۱۳۷۹.
۲. نک: ارسطو، در کون و فساد، ترجمه اسماعیل سعادت، مرکز نشر دانشگاهی، تهران، ۱۳۷۷.

باران، مه، برف، تگرگ، باد، زمین‌لرزه، رعد و برق و صاعقه و رنگین‌کمان، هاله، رودها و دریاها، سنگها و فلزات، را تبیین می‌کند. ارسطو بر آن است که گویی جریانی دائمی از مرکز زمین به سوی بالاترین نقاط جو حرکت می‌کند و دوباره به آن بازمی‌گردد. رساله آثار علوی، که تا آستانه رنسانس متن اساسی این علم محسوب می‌شد، از جهت تاریخی اهمیت بسزایی دارد.

از رساله آثار علوی نیز مانند دیگر آثار ارسطو ترجمه‌های متعددی به زبانهای اروپایی در دست است. من این رساله را از روی یک ترجمه انگلیسی و سه ترجمه فرانسوی، و با توجه به ترجمه عربی و تلخیص عربی آن به فارسی برگردانده‌ام. ترجمه‌های فرانسوی یکی به قلم ژ. تریکو^۳ است که بسیاری از آثار ارسطو را به زبان فرانسه ترجمه کرده است و ترجمه‌های او از جهت دقت و رعایت امانت محل اعتماد است؛ دیگری به قلم پیر لویی^۴ است که در «مجموعه دانشگاهی»، به سرپرستی «انجمن گیوم بوده»، در دو جلد همراه با متن یونانی آن و مقدمه‌ای مسووط انتشار یافته است؛ سه دیگر، به قلم ژوسلن گروازار^۵، با همکاری «مرکز ملی کتاب» و بامقدمه و توضیحات بسیار مفصل است که تازه‌ترین ترجمه این رساله به زبان فرانسه است. ترجمه انگلیسی به قلم ا. و. وِیستر^۶ صورت گرفته است که در کلیات آثار ارسطو، به سرپرستی جانانان بارنز، چاپ شده است.

من در ترجمه فارسی نخست از ترجمه فرانسوی تریکو، با توجه به ترجمه انگلیسی، پیروی کردم. ولی پس از آنکه به دو ترجمه فرانسوی دیگر دست

3. Aristote, *Les Météorologiques*, Nouvelle Traduction et Notes par J. Tricot, Paris, 1976.

4. Aristote, *Météorologiques*, Texte établi et traduit par Pierre Louis, Recteur de l'Académie, Collection des Universités de France, publié sous le patronage de l'Association Guillaume Budée, Société d'Édition «Les Belles Lettres», Paris, 1982.

5. Aristote, *Météorologiques*, Introduction, traduction, notes et bibliographie par Jocelyn Groisard Paris, 2008.

6. Aristotle, «Meteorology», translated by E. W. Webster, in *the Complete Works of Aristotle*, the Revised Oxford Translation, Edited by Jonathan Barnes, Princeton University Press, 1995, volume one, pp. 555-625.

یافتیم^۷، در جاهایی که عبارات آنها روشن تر و رساتر بود، از آنها یاری گرفتیم. ترجمه انگلیسی این رساله، لاقلاً در کلیات آثار ارسطو، فاقد یادداشت است، ولی در ترجمه‌های فرانسوی یادداشتهای فراوان آمده است. من مهم‌ترین آنها را به ترجمه فارسی افزوده‌ام تا فهم مطالب برای خواننده آسان تر شود، و برای اینکه ذهن خواننده را آشفته نکنم آنها را به پایان ترجمه برده‌ام تا عنداللزوم به آنها مراجعه کند. عنوانهای فرعی که پس از شماره هر یک از فصلها آمده است در متن یونانی رساله نیست، بلکه افزوده مترجمان فرانسوی است که هر کدام به دلخواه خود عنوانی برگزیده‌اند. من آنها را، عمدتاً از ترجمه فرانسوی دوم، به فارسی برگردانده‌ام، و برای اینکه معلوم باشد که از ارسطو نیست، آنها را در دو قلاب گذاشته‌ام. آوردن ترجمه دو مقدمه فرانسوی ژ. تریکو و پیر لویی نیز از دیگر کارهایی است که در این ترجمه کرده‌ام. مقدمه اخیر بسیار مفصل و حاوی خلاصه جامع و گویایی از رساله است.

و اما ترجمه عربی این رساله، چنان که از آغاز آن برمی‌آید^۸، به قلم یحیی بن البطریق صورت گرفته است. این ترجمه را کازیمیر پترایتیس^۹، دکتر فلسفه از دانشگاه آکسفرد، با مقابله با سه نسخه یونانی، متعلق به کتابخانه‌های آکسفرد، استانبول و واتیکان، تصحیح و در سال ۱۹۶۸ م، همراه با حواشی بسیار که در مواردی کاستیها و نارساییهای ترجمه را نشان می‌دهد، در «دارالمشرق» بیروت چاپ کرده است. پیش از آن، در سال ۱۹۶۰، عبدالرحمان بدوی، ترجمه عربی این رساله را همراه با ترجمه عربی در آسمان در قاهره منتشر کرده بود. در پایان نسخه واتیکان عبارتی آمده است که نشان می‌دهد که یحیی بن البطریق این رساله را برای «مأمون بن هارون الرشید» ترجمه کرده است. ولی ترجمه عربی چندان دقیق

۷. از دوست عزیز دانشمندم، آقای دکتر حسین معصومی همدانی، که از روی بزرگواری زیراکس این دو ترجمه فرانسوی و همچنین زیراکس تلخیص الآثار العلویة ابن رشد را به من مرحمت فرمودند صمیمانه سپاسگزارم.

۸. «قال یحیی بن البطریق: نبتدی بعون الله و ارشاده ترجمه الكتاب الّذی وضعه ارسطو فی حدود الآثار العلویة الحادثة فی العلو و السئل»، نک، کتاب الآثار العلویة لارسطاطالیس، ص ۹-۱۰.

9. Casimir Petraitis

نیست که بتوان با اطمینان از روی آن ترجمه کرد، تنها می‌توان از آن به عنوان راهمایی در انتخاب بعضی اصطلاحات بهره گرفت. در اینجا باید به تلخیصی هم که ابوالولید ابن رشد (متوفی ۵۹۵) از آن به دست داده است اشاره کنم. این اثر، که با عنوان تلخیص الآثار العلویة معروف است، در سال ۱۹۹۴ م، از روی دو نسخه به خطّ عبری، با تصحیح انتقادی جمال‌الدین العلوی، به «معونت» یونسکو، در دارالغرب الاسلامی بیروت چاپ شده است. مراجعه به این اثر هم برای من مفید بوده است.

در اینجا باید از دوست ارجمند صاحب‌نظر، جناب لطف‌الله ساغروانی، مدیر انتشارات هرمس که تاکنون منشأ خدمات فرهنگی شایان تحسین بسیار بوده‌اند، و دوست عزیز و همکار دیرین صاحب‌هنر، جناب کیخسرو شاپوری، که از نام‌آوران عرصه چاپ و نشرند، و هر دو اهتمام بسیار در عرضه هرچه نیکوتر این‌گونه آثار دارند، صمیمانه سپاسگزاری کنم. همچنین لازم می‌دانم که از سرکار خانم مهین ناصرپورفریور، که عهده‌دار حروف‌نگاری و صفحه‌آرایی رایانه‌ای این کتاب بوده‌اند و این کار را خوب و پاکیزه به پایان برده‌اند، تشکر و قدردانی کنم. برای ایشان و همه کارکنان انتشارات هرمس آرزوی توفیق روزافزون دارم.

اسماعیل سعادت

بهمن ماه ۱۳۸۷